УДК 336.582
JEL Classification H630

РЕАЛІЇ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Чепурко В.О. аспірантка
Українська академія банківської справи, м. Суми

Анотація. *Тісно пов'язаний з соціальними та політичними процесами державний борг є невід'ємною частиною економічної системи. Суперечливий і нестабільний характер розвитку економіки України обумовив формування хронічного бюджетного дефіциту, а від так і зростання внутрішніх та зовнішніх запозичень. Деструктивні наслідки неефективної боргової політики особливо гостро проявляються в період поглиблення економічної кризи.*

У статті проведено дослідження поточного стану державного та гарантованого державою боргу України за останні 8 років. На основі статистичних даних проаналізовано динаміку і структуру державного боргу, окреслені тенденції та специфічні фактори, що впливають на його зростання. Розглянуто співвідношення витрат на обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету. Розкриті питання впливу боргової політики на фінансову стабільність держави. На основі розрахованих індикаторів рівня платоспроможності держави, проаналізований рівень боргового навантаження на економіку України. Структуровані ключові проблеми боргової політики та запропоновано шляхи її оптимізації.

Ситуативний підхід до збалансування держаних фінансів за рахунок залучення позикових коштів призвів до стрімкого зростання державного боргу і витрат на його обслуговування. Диспропорції у структурі зовнішніх і внутрішніх запозичень обумовлює додатковий тиск на курс національної валюти. Незадовільний стан поточної боргової ситуації потребує нагального прийняття комплексних та системних заходів направлених на підвищення ефективності управління державним богом.

Ключові слова: *державний борг, гарантований державою борг, боргове навантаження, боргова політика, державний бюджет, дефіцит державного бюджету.*

REALITIES OF THE STATE DEBT OF UKRAINE IN THE CRISIS DEEPENING CONDITIONS

Viktoriya Chepurko, Postgraduate
Ukrainian Academy of Banking in Sumy

Summary. *State debt is an integral part of the economic system and is closely related to social and political processes. The contradictory and unstable character of Ukraine's economic development has determined the forming of chronic budget deficit and increasing of the internal and external debts. The destructive consequences of ineffective debt policy show up especially sharply in the period of deepening of the economic crisis.*

In this article the current state public debt and publicly guaranteed debt of Ukraine for the last 8 years is investigated. The dynamics and structure of the state debt are analyzed based on the statistics, the tendencies and specific factors that influence on its increase are evaluated. The ratio of the debt service expenses and state debt repayment to the budget revenue are investigated. Influence of the debt policy on the financial stability of the state is investigated. On the basis of statistical data the estimated indicator of the state's solvency is identified and debt burden on the Ukrainian's economy is analyzed. Key problems of debt politics are structured and the ways of its optimization are offered.

Situational approach to budget balancing of public finance through the bringing of debt funds resulted to the considerable increase of state debt and charges for its service. Disproportions in the structure of the external and internal national debt are carried out by additional pressure on a national currency exchange rate. The unsatisfactory state of current debt situation needs the urgent acceptance of complexity and system measures aimed to increase the efficiency of the management of the public debt.

Keywords: *state debt, publicly guaranteed debt, debt burden, debt politics, state budget, state budget deficit.*

Постановка проблеми. Поточний стан економіки України характеризується вкрай важким станом. Безпрецедентні політичні, військові і фінансово-економічні потрясіння 2014 року на тлі накопичених макроекономічних диспропорцій попередніх років особливо гостро поставили питання боргової залежності держави. В умовах відсутності розвитку конкурентоспроможних галузей, орієнтації на зовнішні сировинні ринки, доміну-

вання імпортної споживчої продукції і скорочення внутрішнього споживання, збільшення державних запозичень виступало єдиним джерелом покриття бюджетного дефіциту. Стрімке зростання боргового навантаження виступає вагомим фактором стримування економічного зростання в довгостроковій перспективі і загрожує фінансовій та борговій безпеці держави.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питання управління державним боргом і боргової політики широко висвітлюються у працях вітчизняних економістів та розглядалися у роботах В.Андрущенка, Т.Богдан, Т. Вахненко, Н. Зражевської, В.Козюка, Є.Новицького, О. Прутської, В. Федорова, Л. Юревича та ін. В більшості дослідженнях розглядаються загальні проблеми формування і накопичення державного боргу та його зв'язок з економікою країни.

Невирішені складові загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень свідчить, що питання оптимізації боргового навантаження на вітчизняну економіку в умовах загострення кризових явищ та проблеми витрат на обслуговування державного боргу потребують подальшого дослідження.

Формування цілей статті. Метою дослідження є аналіз стану державного боргу України та змін боргового навантаження під впливом кризових явищ та шляхи його оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність державного боргу, його розмір, розміщення і методи погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі сторони економічного життя країни. Це робить державний борг не просто засобом залучення коштів для фінансування державних потреб, але й важливим інструментом фінансової політики держави, неефективне використання якого може призвести до порушення стабільного функціонування економіки [1, с. 445].

Згідно з прийнятими у світі стандартами обліку боргових операцій, державний борг являє собою суму фінансових зобов’язань сектора загального державного управління, що мають форму договірних, перед внутрішніми і зовнішніми кредиторами щодо відшкодування залучених коштів і виплати процентів (або без неї). Державний борг охоплює борги сектора загального державного управління, при цьому не враховуються борги державних підприємств і борги, пов’язані з виконанням функцій грошово-кредитного регулювання (грошова емісія, позики МВФ на поповнення валютних резервів, тощо). Гарантії сплати боргів підприємств та інші умовні зобов’язання не враховуються у складі державного боргу до того моменту, доки державні органи не вимушені розпочати виплати з метою погашення таких боргів. Поточна заборгованість держави не вважається державним боргом до часу її офіційного визнання [2, с. 406-407].

Розмір державного боргу, його динаміка і структура, темпи їх росту є показниками фінансового стану держави та індикаторами ефективності державної боргової політики.

З метою оцінки поточного стану та тенденцій боргової ситуації в Україні розглянемо структуру та динаміку державного й гарантованого державою боргу та видатків на його обслуговування за останні 8 років.

За даними рис. 1 бачимо, що загальний обсяг державного боргу України зберігає тенденцію до зростання протягом досліджуваного періоду. Протягом останніх 8 років сукупний обсяг державного боргу зріс більш ніж у 8 разів і складає 1 521,4 млрд. грн. станом на 30.09.2015 року. В структурі загального державного боргу традиційно переважає прямий зовнішній борг, – 50,2% сукупного обсягу, 65,8% прямого та гарантованого державою боргу за 9 місяців 2015 року.

Слід відмітити ключові причини, що стали визначальними у зростанні бюджетного дефіциту, а отже і державного боргу в 2014-2015 роках:

– загострення політичної кризи;

– збільшення видатків на оборону у зв’язку з військовим конфліктом на сході країни та анексія АР Крим;

– значні руйнування інфраструктури, промислових об’єктів та підприємств-експортерів на частині території країни;

– втрата ринків збуту Російської Федерації для виробників машинобудування і сільськогосподарської продукції;

– покриття дефіциту НАК «Нафтогаз України» та підтримка державних банків.

Вагомим фактором зростання сукупного державного боргу в 2014-2015 виступило різке зниження курсу гривні і відповідно перерахунок зовнішніх запозичень за новим офіційним курсом (21,5275 грн./дол. США станом на 30.09.2015 року). Девальвація національної валюти дає можливість розрахуватись за внутрішніми зобов’язаннями, що

дешевшають разом із зниженням курсом гривні, меншими обсягам валютних ресурсів, зокрема, отриманих від міжнародних фінансових організацій.

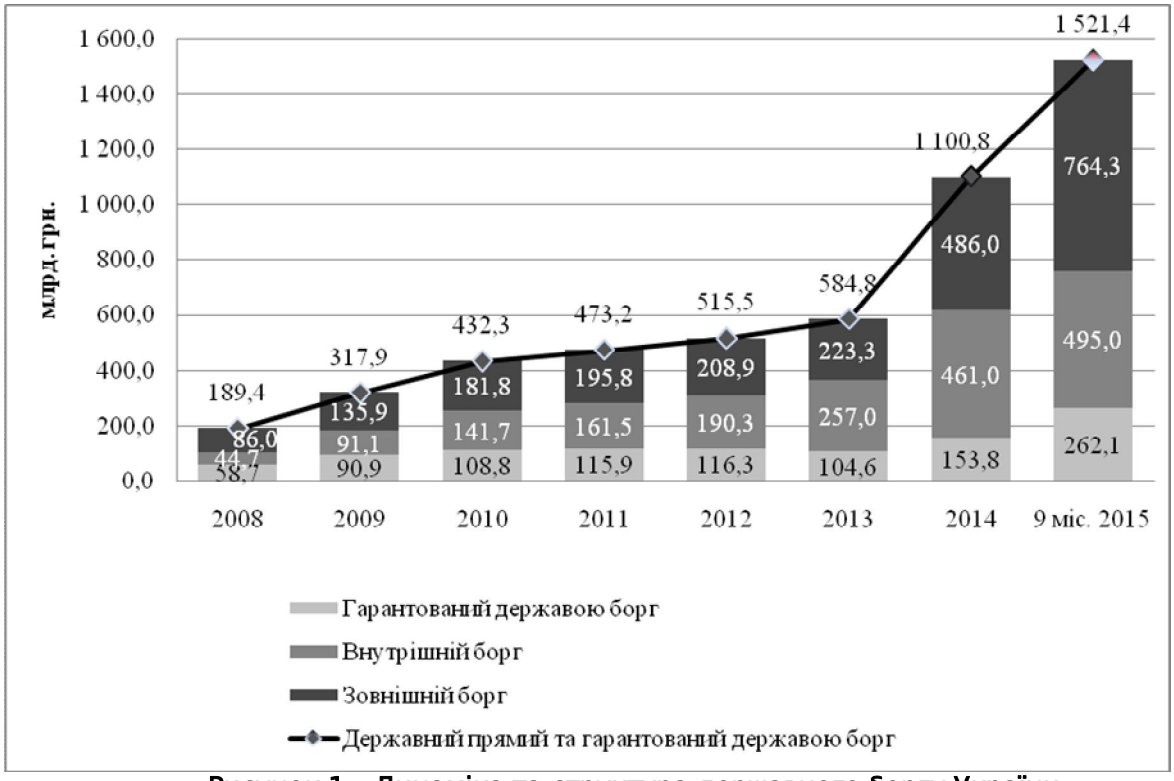

Рисунок 1 - Динаміка та структура державного боргу України за 2008-2015 роки

** Складено за даними [3, 4].*

Натомість зростання державного боргу, номінованого в іноземній валюті, призведе до збільшення витрат з обслуговування боргових зобов'язань, що в свою чергу обумовить скорочення валютної пропозиції на фінансовому ринку і відповідно подальшу девальвацію гривні.

Окрім зростання обсягів сукупних державних боргових зобов'язань протягом останніх двох років, найбільш активно державний борг накопичувався протягом 2008–2013 рр. В зазначений період розширення обсягів запозичень за рахунок зовнішніх джерел відбувалося під впливом потреб фінансування поточних видатків державного бюджету.

Додатково, зростання державного боргу відбувалось більш активно в частині внутрішніх запозичень, коли частка зовнішніх дещо скоротилась. Протягом 2008–2013 рр. частка прямих і гарантованих зовнішніх державних боргів скоротилась з 75,4% до 51,4% сукупного обсягу боргу. Крім того, в 2008–2013 рр. тенденцію до зростання мала частка гарантованих зобов'язань у структурі загального боргу.

В цілому, динаміка сукупного обсягу державного та гарантованого державою боргу в 2008–2013 рр. свідчить про те, що недостатньо розвинута економіка України вкрай уразлива до кризових явищ на рівні міжнародних фінансів і потребувала додаткового залучення позикових коштів із зовнішніх та внутрішніх ринків.

Зростання тиску боргового навантаження на державний бюджет відображають показники витрат з обслуговування і погашення державного боргу представлені на рис. 2. Співвідношення виплат на обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету зросло з 4% у 2008 році до 41% станом на 30.09.2015р., саме цей показник свідчить про тягар боргу. Крім того, неефективне і непрозоре формування та використання зовнішніх позик призвели до того, що залучення нових кредитів стало необхідним для виплати відсоткових платежів за попередніми. Ці обставини свідчать про необхідність реструктуризації заборгованості країни перед зовнішніми приватними кредиторами і реформування боргової політики в цілому.

Рисунок 2 - Динаміка показників доходів бюджету, запозичень і виплат на обслуговування боргу за 2008-2015 роки

* Складено за даними [4, 5, 6].

Для оцінки поточного рівня платоспроможності держави застосовують відносні показники боргової спроможності, а саме співвідношення державного боргу до ВВП, доходів бюджету, відношення зовнішнього боргу до експорту, обслуговування боргу до експорту та доходів бюджету (табл. 1).

Таблиця 1 - Відносні показники боргового навантаження у 2008-2015 р.р.

Показник	Роки							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	9 міс. 2015
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	19,98	34,81	39,93	35,94	36,59	40,19	70,26	110,87
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП,%	15,06	23,18	25,56	22,74	21,93	20,67	39,06	72,92
Відношення зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг, %	23,55	53,79	55,95	46,30	47,79	50,27	60,54	132,30
Погашення і обслуговування державного боргу до доходів бюджету,%	3,93	19,09	17,58	21,84	35,44	32,88	47,29	41,10

** Складено за даними [3, 4, 5, 6].*

На кінець 2014 року обсяг державного і гарантованого державою боргом України склав 70,26% від ВВП, а вже станом на 30.09.2015р. цей показник зріс майже до 111%. Тобто один з основних показників боргової безпеки майже в двічі перевищує критично допустиме значення у 60%.

На кінець 2014 року обсяг державного і гарантованого державою боргом України склав 70,26% від ВВП, а вже станом на 30.09.2015р. цей показник зріс майже до 111%. Тобто один з основних показників боргової безпеки майже в двічі перевищує критично допустиме значення у 60%.

Відношення зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг характеризує боргову спроможність країни, тобто показує потенціал держави щодо погашення зовнішнього боргу за рахунок доходів від експорту. Різке зростання показника за 2015 рік пов’язане

зі зростанням зовнішнього бору на фоні скорочення обсягів експорту товарів і послуг до 35 млрд. долл. США.

Динаміка боргових індикаторів засвідчує критичний стан боргової ситуації і високий ризик неплатоспроможності України за своїми борговими зобов'язаннями.

Основні проблеми державної політики України в області запозичень, а також шляхи їх вирішення відображені на рисунку 3.

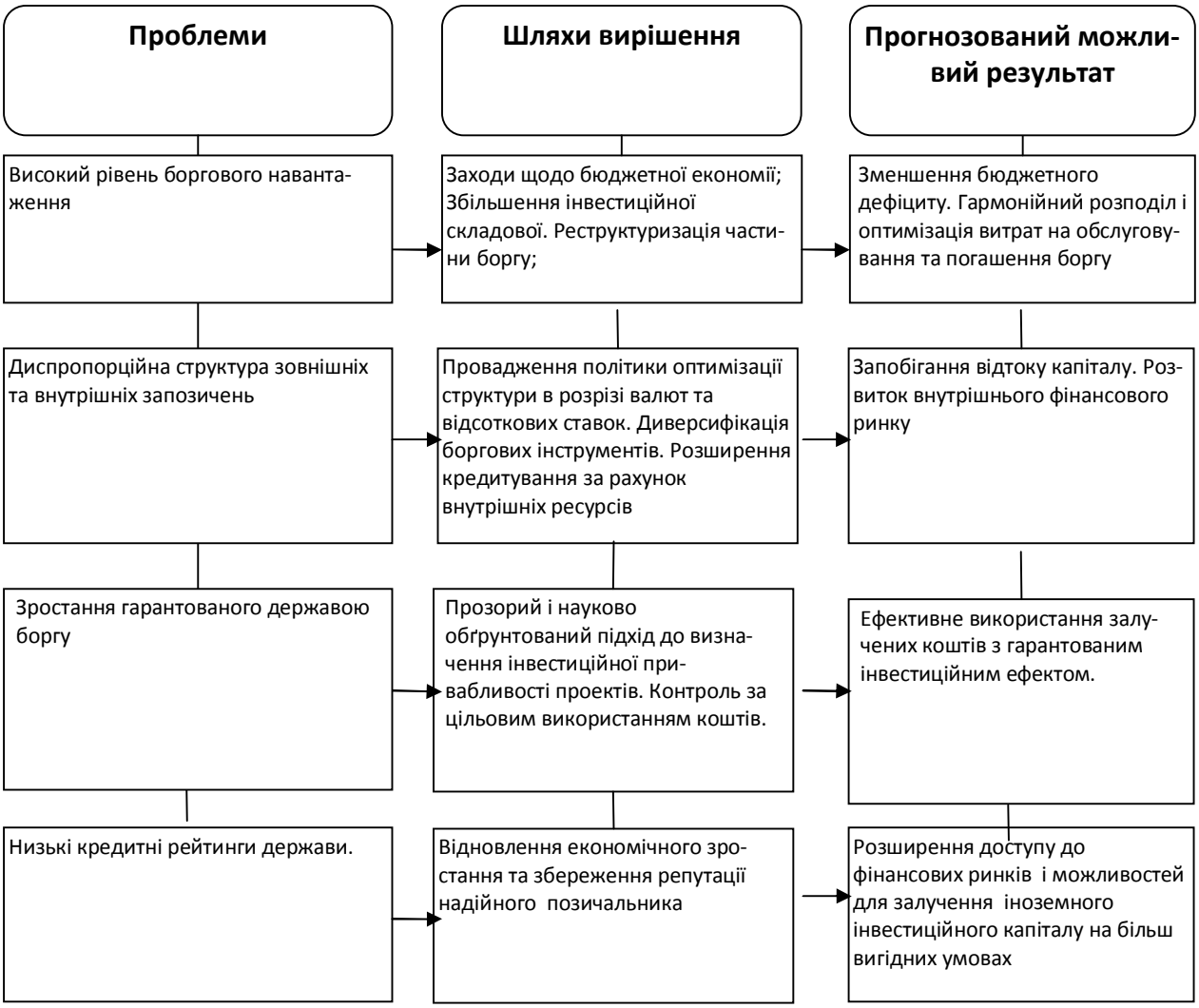

Рисунок 3 – Проблеми боргової політики та шляхи її вирішення

Висновок. Практичні кроки уряду з реструктуризації частини суверенного боргу з перед приватними іноземними кредиторами у напрямку розпочаті влітку 2015 року дозволили дещо зменшити борговий тиск на економіку країни. Завдяки проведеній реструктуризації, Україні вдалося знизити суму боргу на 3 млрд. дол. США та відстрочити виплату 8,5 млрд. дол. США на період після 2018 р. [1].

Проте для комплексного врегулювання боргової ситуації і подальшій фінансовій стабілізації необхідні структурні реформи та впровадження системного управління державним боргом в рамках розробки стратегії залучення та використання позикових коштів. Основними положеннями удосконалення боргової політики можуть бути заходи направлені на вдосконалення механізму надання державних гарантій і контролю цільового використання коштів. Пріоритетними напрямки використання запозичень повинні стати перспективні інвестиційні проекти загальнодержавного значення та експортно-орієнтовані виробництва, що сприятимуть ефективному використанню залучених коштів та економічному зростанню країни в цілому.

Перелік посилань:

1. Федоров В. А. Державний борг як ознака сучасної держави / В. А.Федоров // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 50. – С. 444-452.

2. Юревич Л. М. Державний борг в умовах кризи [Електронний ресурс] / Л. М. Юревич // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Економіка. - 2010. - Вип. 14. - С. 405-412.

3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua

4. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики україни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. ukrstat.gov.ua

6. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua

Стаття надійшла: 07.12.2015 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Дмитрієв І.А.

УДК 336.71(477)
JEL Classification E 52

ПІДВИЩЕННЯ ДОВІРИ ДО БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Манжос С.Б., к.е.н., доцент
Дубровін О.В.
Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи», м. Київ

Анотація. *Предметом дослідження є проблема відновлення довіри населення до банківської системи України як чинника забезпечення фінансової безпеки держави. Метою дослідження є визначення критеріїв, що визначають рівень довіри до банківської системи з боку суспільства та обґрунтування заходів щодо підвищення довіри до головного регулятора - Національного банку України, а також до комерційних банків, органів державної влади в цілому як чинника зміцнення фінансової безпеки держави. Методи дослідження – аналіз та синтез, системний підхід, статистичний аналіз, експертні оцінки.*

Основні результати дослідження полягають у наступному: визначено критерії, що визначають рівень довіри населення до банківської системи України як чинника забезпечення фінансової безпеки держави, зокрема: рівень довіри до банківської системи з боку суспільства, рівень довіри до дій Національного банку України, рівень довіри до комерційних банків та рівень довіри до органів державної влади в цілому. Визначені тенденції щодо фінансових результатів діяльності банківської системи як ключового чиннику формування довіри до неї. Запропоновано пріоритетні напрями та шляхи підвищення довіри населення до банківської системи з боку суспільства, до дій Національного банку України, до комерційних банків та рівень довіри до органів державної влади в цілому. Зазначені результати доцільно використовувати суб'єктам банківської системи: комерційним банкам, Національному банку України та органам державної влади, що відповідають за національну безпеку в економічній сфері. Запропоновані подальші дії щодо підвищення довіри до банківської системи з боку суспільства до Національного банку України, комерційних банків та до органів державної влади дозволять забезпечити фінансову безпеку держави.

Ключові слова: *банківська система, банківські установи, фінансова безпека держави, Національний банк України, довіра.*

INCREASE CONFIDENCE IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE AS AN INSTRUMENT OF STATE FINANCIAL SECURITY

Svitlana Manzhos, PhD in Economics, Associate Professor
Olexander Dubrovin
State Higher Educational Institution "University of Banking" in Kyiv

Summary. *The subject of investigation is the problem of restoring confidence in the banking system of Ukraine as a factor in ensuring the financial security of the state. The aim of the study is to determine the criteria for determining the level of confidence in the banking system of the society and justification of measures to improve the credibility of the main regulator - the National Bank of Ukraine, commercial banks, government authorities in gen-*